

Řádové ošetrovatelství

10. století představuje počátky řádového ošetrovatelství. Nevycházely z filozofie nemoci, nýbrž ze služby Bohu. Členové ošetrovatelských řádů chtěli pomoci potřebným a takto projevit lásku k Bohu. **Papež Řehoř Veliký** v roce 817 uložil klášterům péči o *chudé, postižené a nemocné* – tak docházelo k rozvoji řádů a kongregací s ošetrovatelským zaměřením.

Členové řádů skládali slib dobrovolné chudoby (a další sliby). Majetek a peníze si neponechávali, vše dobrovolně odevzdávali řádu. Často se členy řádů stávali bohatí šlechtici (např. řád sv. Lazara). Ošetrovatelské řády zakládaly již od začátku své činnosti první **špitály**. Ty byly zřizovány zejména při klášterech. Špitály byly malé, mohlo se zde tedy umístit jen málo lůžek. Proto je nelze srovnávat s nemocnicemi, jak je známe z dnešní doby.

Druhy řádů

Ošetrovatelské řády lze rozdělit následovně:

1. **Církevní** – řádové sestry žijí v klášteře, akceptují řádový život
2. **Rytířské** – vznikly v době válek; členy jsou rytíři a jejich filozofií je jít do boje: "zabijeme nepřítele, ale zraněné ošetříme"
3. **Světské** – členové se hlásí k filozofii založené na pomoci bližnímu svému; žijí civilním životem

Řády, které se podílely na ošetrování nemocných

1. Řád sv. Lazara – „Vojenský a špitální řád rytířů sv. Lazara Jeruzalémského“
2. Johanité – rytíři sv. Jana Jeruzalémského
3. Křížovníci s červenou hvězdou
4. Klarisky
5. Řád milosrdných bratří
6. Alžbětinky – řád sv. Alžběty Duryňské
7. Boromejky – řád sv. Karla Boromejského
8. Kongregace Šedých sester III. řádu sv. Františka
9. Diakonky
10. Voršilky
11. Vincentky – Milosrdné sestry sv. Vincence z Pauly

Vojenský a špitální řád rytířů sv. Lazara Jeruzalémského

Řád sv. Lazara Jeruzalémského je jedním z **nejstarších** charitativních společenství s poměrně dlouhou tradicí. Dat vzniku řádu je několik.

15.7.1099 byl řád dobyt křižáckými vojáky z Jeruzaléma. Ti zde našli celou řadu zdravotnických zařízení. Prokazatelně zde existoval i špitál sv. Lazara před vnitřními hradbami města, špitál při kostele a klášteře Maria de Latina, který založil italský kupec a bankéř Irinus Gozzoni z Amalfi a ženský špitál sv. Máří Magdalény. Špitál a kostel Panny Marie Latinské byl přebudován roku 1048 a svěřen mnichům sv. Benedikta. Z tohoto špitálu povstalo řádové sídlo sv. Jana Jeruzalémského. Řád byl oficiálně ustaven v roce 1113 papežem Pascalem II. (jiný pramen uvádí rok 1115). V čele špitálu stanul otec Gérard, který je pokládán za zakladatele řádu.

Špitál sv. Lazara Jeruzalémského sloužil malomocným bez rozdílu. Mezi rytíři bylo taktéž mnoho malomocných bojovníků.

Nárůst počtu členů řádu a povinnost bránit často nezabezpečené lazarety před nájezdy nepřátel, vedly k určité militarizaci řádu, z něhož se stal posléze řád **bojový a rytířský**. Rytíři se nesoustřeďovali pouze na ochranu leprosárií, ale bojovali v různých válkách a bitvách společně s templáři či dalšími řády (mnohdy i proti sobě, aniž by to rytíři věděli).

Do českých zemí přichází řád ve 12. století, pravděpodobně za vlády Vladislava II. (1140–1172). První centrum řádu bylo v Praze a první špitál s kaplí vyrostl za hradbami města **Na Zderaze** koncem 12. století. Králové Václav II. a Jan Lucemburský dali špitálu mnohé výsady, které potvrdil i Karel IV. Pohromu pro špitál sv. Lazara, ale i pro celý řád, znamenalo období **husitských válek**. Války činnost řádu přerušily. Druhým centrem, kde řád působil, byla **Kutná Hora**. Zde byl kutnohorským měšťanem Štěpánem Pirknarem založen roku 1324 špitál s kostelem sv. Lazara. Existoval až do roku 1833 a poté byl husity zničen. Řád působil i na dalších místech státu. Počátkem 18. století se hrabě František Antonín Špork zabýval plánem vybudovat u zámku a lázní Kuks kostel a špitál zasvěcený sv. Larazu, ale tento plán nebyl nikdy realizován.

Jsou doloženy zprávy o leprosáriích na našem území, která jsou spjata s činností jiných církevních řádů.

Johanité – rytířský řád a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského

Rytíři svatého Jana Jeruzalémského patří mezi nejstarší řády. Johanitský řád se vyvinul ze staršího bratrstva italských kupců z Amalfi, kteří kolem roku 1040 založili v Jeruzalémě při kostele sv. Jana Křtitele špitál pro ošetřování poutníků jdoucích k Božímu hrobu. V době dobytí Jeruzaléma tento ošetrovatelský dům poskytoval péči raněným vojákům, civilistům i obyvatelům Jeruzaléma.

Zakladatelem řádu je blahoslavený bratr **Pierre Gérard de Martique**. Řád byl schválen papežskou bulou v roce 1113, ve které se schvaluje špitální bratrstvo jako řád. Řád vzal papež pod svou ochranu, což bylo významné privilegium. V dobách křížáckých tažení byly zakládány další špitály či nemocnice, které řád spravoval. Řád dostával různé dary od mecenášů včetně pozemků, a tak byl dostatečně finančně zajištěn.

Cíle řádu

- *Špitální péče* – služba chudým, byla považována za čestnou službu Kristu
- *Obrana víry* – *funkce rytířská a vojenská* – ochrana a doprovod poutníků v obranných bojích s muslimy

Vysoká kvalita péče byla všeobecně známa. Existují doklady tehdejších cestovatelů, kteří se setkali s řadovými zařízeními a byli oslněni čistotou prostředí nemocnic i čistotou prádla, která nebyla v tehdejší době obvyklá. Řád zaměstnával lékaře křesťanské, muslimské i židovské. Jejich spolupráce přinášela prospěch. Lékaři si navzájem předávali zkušenosti a osvědčené léčebné metody.

Vysokou úroveň mělo podávání jídla, které bylo servírováno na stříbrných podnosech a talířích.

Příchod řádu na **Maltu** se datuje do roku 1530, kdy toto území řádu daroval císař Karel V. K nemocnicím, které byly na ostrově před příchodem řádu, přibýly další – *nemocnice pro ženy, námořníky, pro izolaci infekčních chorob* a dále vznikla i *škola anatomie*. V nemocnicích se ošetřovalo skupinovým systémem. Záznamy hovoří o tom, že skupiny nemocných pro jednoho ošetřovatele byly různě velké. Někde to bylo 6–8 pacientů, v jiné nemocnici 25–28 pacientů. Součástí péče bylo i zajištění duchovní péče.

Do Čech přišel řád kolem roku 1158. V některých oblastech byly johanitské špitály jedinými zařízeními, která poskytovala péči potřebným včetně duchovní opory. Kromě Prahy, kde se usídlil těsně po svém příchodu, působil řád i v Manětíně, Kadani, Ploskovicích, Kladsku či Strakonici.

Křižovníci s červenou hvězdou

Řád křižovníků s červenou hvězdou se vyvinul z laického **špitálního bratrstva** založeného **sv. Anežkou Českou**, patronkou českého ošetrovatelství, současně s řádem klarisek v první polovině 13. století. Roku 1233 Anežka založila špitální bratrstvo vycházející z ideálů chudoby sv. Františka z Assisi, které bylo uznáno papežem jako samostatný ošetrovatelský řeholní řád. Papež Řehoř IX., bulou z roku 1237, vzal bratrstvo pod ochranu Svatého stolce. Potvrdil jeho statky, osvobodil řád od placení papežských desátků a povolil přestup členů řádu pouze do přísnějších řeholí.

Anežka Přemyslovna darovala řádu část svého majetku i svých statků. Od vzniku řádu bylo hlavním posláním křižovníků ošetřování chudých a nemocných.

Pražský biskup Mikuláš listinou z roku 1252 přidal řádu **rozlišovací znamení** – k dosud užívanému *červenému kříži na černém plášti* přidal navíc *červenou hvězdu*. Od té doby se řád nazývá Křižovníci s červenou hvězdou.

Později byli povýšeni na **rytířský řád**, neboť do něj vstupovalo stále více šlechticů vzdávajících se veškerého majetku ve prospěch chudých. Mnozí z nich se jako bratři nekneží věnovali charitativní činnosti.

Službu chudým popsal křižovník J. I. Pospíchal, který obnovoval špitál zničený třicetiletou válkou v 17. století: „.....hospitálnictví se vykonává jak na chudých domácích, tak mimo řadový dům. Všichni dostávají denně k obyčejné stravě půl libry masa se zeleninou... Neodpírá se ani chudým, potřebují-li oděv. Jindy nebývala než jedna velká světnice, v níž byly komory ve velkém počtu, nyní je dům rozdělen na světnice, takže mohou čtyři osoby spolu bydlet. Mimo chudé živen je tu nějaký počet žáků, aby zpívali na kůru, dílem z almužny...”

Roku 1832 založil řád v Praze Karlíně **dětskou opatrovnu**, první svého druhu v Čechách.

Řád Milosrdných bratří

Hospitálský řád Milosrdných bratří pochází ze **Španělska**. Zakladatelem byl **Jan z Boha**, vlastním jménem Jan Ciudad. Narodil se 8.3.1495 v Portugalsku chudým rodičům. Již od dětství žil ve Španělsku, neboť jako osmiletý chlapec z dosud neobjasněných důvodů zmizel z domu svých rodičů. Byl objeven 300 kilometrů od domova. Ve španělsku zůstal až do svých 37 let. Pracoval zde jako pastýř koz, voják a knihkupec. Jeho život byl plný dobrodružství i vyčerpání.

Ve 40 letech je Jan z Boha již značně unaven svou trpkou a hořkou životní poutí, a proto se stále více obrací k Bohu. Po návratu do Španělské Granady vyslechne kázání sv. Jana z Avily, které s ním hluboce otřese. Jeho blízcí si bohužel nedovedou vysvětlit tak radikální změnu v jeho chování a odvezou jej do Královské nemocnice. V tomto prostředí naplněném bezcitností a bídou pocítí Jan z Boha nutkání k řeholnímu životu.

Svou osobností, která působila na okolí charismaticky, dokázal Jan z Boha získat okolí pro své ideje. Proto v Granadě začíná v roce 1538(9) budovat útulek pro bezdomovce a věnuje pozornost jejich potřebám.

Jan byl podporován mnoha dobrodinci, proto si mohl dovolit vlastní dům a vybudovat v něm azyl pro nemocné a potřebné.

Rozděloval nemocné podle jejich onemocnění a potřeb. Všímal si duševně nemocných a jejich prožitků. Přísně dbal na hygienické podmínky.

Jan z Boha je považován za **průkopníka moderní ošetrovatelské péče**, neboť péči pojímal komplexně – pečoval o celého člověka.

Hlavním posláním řádu je **snížování lidského utrpení** budováním zdravotních a sociálních zařízení, v nichž je člověku poskytována komplexní péče. K péči o nemocné bylo zaměřeno i vzdělávání řádových bratří, kteří byli mnohdy i lékaři či školenými ošetrovateli.

Heslo Řádu Milosrdných bratří znělo: **„Per corpus ad animam“ = Tělem k duši**. Vystihuje zaměření řádu na zdravotnictví, charitativní činnost a misie.

V roce 1605 přichází řád do českých zemí. Na své panství do Valtic na jižní Moravě přivádí řád kníže z Lichtenšteina. 1620 řád přichází do Prahy do kostela Šimona a Judy, dále se usídlil v Novém Městě nad Metují, v Prostějově a v Brně (zde je hlavní sídlo řádu). Zakladatelem konventu v Brně je hrabě Leopold z Dietrichšteina, majitel několika moravských panství, z nichž některá ležela v samé blízkosti Brna. Hrabě Leopold si přál uvést bratry do hlavního zemského města, a proto pro ně zakoupil v dnešní Vídeňské ulici, dříve Václavské, tzv. **Winkler-Bergův dům** a 15.11.1747 založil nadaci.

3.5.1749 byl položen základní kámen nového konventu, neboť musely být provedeny značné stavební úpravy.

Ve druhé polovině 18. století a počátkem 19. století brněnský konvent s nemocnicí prožíval významnou dobu svého rozkvětu. Dostavělo se horní patro nemocnice, kde vzniklo 11 světnic pro nemocné. Přelom obou století byl poznamenán napoleonskými válkami a po bitvě u Slavkova v roce 1805 se řádový špitál naplnil raněnými Francouzi. Válka dolehla negativně na nemocnici i po ekonomické stránce, čímž se uvolnila kázeň řádových bratří.

Řád sv. Alžběty

Patronkou řádu je **svatá Alžběta Duryňská**, sestřenice Anežky Přemyslovny. Koncem 13. století se mezi členkami terciárního řádu sv. Františka budí touha po dokonalejším křesťanském životě. Zakladatelkou řádu alžbětinek je **Apolonie Radermacherová** (1571–1626) z Cách. Jejím cílem bylo povznést ošetrování nemocných službou řeholních sester. Spolu s několika dívkami zreformovala špitál, při kterém stál kostel sv. Alžběty. V roce 1627 v Kolíně nad Rýnem bylo toto nové společenství právoplatně přivtěleno k řádu františkánů a v roce 1631 potvrzeno jako řád.

Roku 1719 přišly z Rakouska do Prahy, na pozvání hraběnky Karoliny Schönkirchové, první dvě řeholní sestry alžbětinky – S.M. Angelina a S.M. Johana (později založila kláštery ve Vratislavi a Kadani). Za podpory pražského arcibiskupa Ferdinanda hraběte Kúhlburga a s dovozením císaře Karla VI. byl zakoupen od servitů dům s kaplí a zahradou Na Slupi v Praze. Vznikla zde **nemocnice**, kde byly léčeny pouze ženy. Hned od počátku provozu nemocnice se ukazovaly finanční problémy. Pacientky nesměly být léčeny za úplat, protože tu řeholní pravidla zakazovala. Situaci pomohla řešit hraběnka Markéta Valdštejnová, která se rozhodla věnovat své jmění ve prospěch alžbětinek. Nová nemocnice byla jednou z nejmodernějších v zemi. Na rozdíl od ostatních tehdejších špitálů byly ženy léčeny lékaři. Kolem roku 1840 měla nemocnice kapacitu 70 lůžek a o nemocné pečovalo 44 řeholnic. V roce 1914–1918 sloužila nemocnice jako lazaret pro vojáky.

Do nemocnice u Alžbětinek přicházely služby, fabričky či manželky dělníků z pražských továren. Léčily se zde všechny choroby – od zápalů plic, přes zlomeniny až k revmatismu. Výjimkou nebyly ani potraty.

Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského

Podnět k založení Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského dal mladý advokát Josef Chauvenel ve francouzském městě Nancy. Zde po třicetileté válce bylo mnoho chudých a zbídačených lidí. Zblázka viděl hrůzu a bídu lidí nakažených morem a sám zasažen touto nemocí umírá ve 31 letech.

Jeho otec Emanuel vyplnil přání umírajícího syna založením **„Domu milosrdenství“** (18. 6. 1652). Pět prvních sester se dalo do těžké práce. 21. 5. 1663 dostávají schválení od toulského biskupa. Podle činnosti sester je lidé brzy začali nazývat sestrami "milosrdnými". Jméno sv. Karla Boromejského si přidaly podle soch tohoto světce, jež zdobily průčelí a dvůr domu, v němž sestry bydlely.

Podnět pro uvedení Kongregace do Prahy, dal profesor pražské univerzity Alois Petr Klár. Jeho záměrem bylo starat se o slepce. Své dílo chtěl svěřit do rukou Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Po různých těžkých jednáních mateřský dům v Nancy souhlasil s otázkou přijmutí do svého noviciátu českých dívek, které se měly stát zakládajícími členkami Kongregace v Čechách.

V roce 1837 přicházejí z Nancy do Prahy, v doprovodu dvou francouzských sester, první **čtyři české sestry**. Zakládají malou komunitu v ústavu pro nevidomé na Klárově. Francouzská sestra, matka Terezie Helvigová, se stala pozdější první generální představenou v Čechách. Zakoupily dva malé domky pod strahovskou zahradou, které daly základ mateřskému domu s kostelem sv. Karla a nemocnici.

Činnost sester se rozrůstala. V roce 1945 působily již na 120 místech, převážně v nemocnicích, školách a v různých sociálních ústavech.

Roku 1939 uskutečnila Kongregace svůj plán – zřídila vlastní **ošetřovatelskou školu** při nemocnici Pod Petřínem. Byla otevřena v září 1939 a v čele školy stanula ředitelka S. M. Klosová. Škola byla umístěna ve 2. poschodí kláštera společně s internátem. Za 10 let trvání školy zde absolvovalo 134 žákyň, z toho 88 řádových a 46 civilních. V roce 1949 byla škola zrušena. Během 2. světové války se řada sester zapojila do pomoci v odboji. Některé byly taktéž ve spojení s partyzánským hnutím.

Odkazy

Související články

- Dějiny ošetřovatelství
- Dějiny ošetřovatelství/Pravěk
- Dějiny ošetřovatelství/Starověk
- Dějiny ošetřovatelství/Středověk
  - Historické osobnosti v ošetřovatelství z doby středověku
  - Péče o nemocné v době středověkých epidemií
- Dějiny ošetřovatelství/Novověk
- Dějiny ošetřovatelství/19. století

Použitá literatura

- BARTOLI, M.. *Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí.* 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 2004. 176 s. ISBN 80-7021-694-8.
- BUBEN, M., M.. *Encyklopedie řádů a kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích.* 1. vydání. Praha : Libri, 2002. sv. I. díl: Řády rytířské a křížovníci. s. 215. ISBN 80-7277-085-3.
- DOLEJŠÍ, J.. *Duch smaragdového kříže. Dějiny rytířského a špitálního řádu sv. Lazara Jeruzalémského se zvláštním zřetelem na Čechy a Moravu.* 1. vydání. Praha : Agentura Pankrác, s.r.o., 2003. s. 118. ISBN 80-902873-9-5.
- HRUDNÍKOVÁ, M.. *Řeholní život v českých zemích.* 1. vydání. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-222-6.
- STAŇKOVÁ, M.. Z historie charitativní a řádové ošetřovatelské péče. *Sestra.* 2003, roč. 13, no. 2, s. 18, ISSN 1210-0404.
- SVOBODNÝ, P. a L. HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích.* 1. vydání. Praha : Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.
- Česká televize. *Udalosti, komentáře : Řád sv. Lazara: pomoc lidem* [online]. [cit. 2005-10-07]. <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096898594-udalosti-komentare/205411000371007/obsah/16726-rad-sv-lazara-pomoc-lidem/>>.